

де: $P_{пгб}$ — годинна продуктивність праці 1 робітника за базовий період (рік); $M_б$ — загальні витрати матеріальних і енергетичних ресурсів в базовому періоді (році); ΔM — приріст (+), зменшення (-) витрат матеріальних і енергетичних ресурсів за звітний період (рік) проти базового; $M_{\epsilonб}$ — матеріалоємність базового періоду (року).

Рівень інтенсифікації використання трудових ресурсів (I_T) розраховується відношенням приросту рівня середньогодинної продуктивності праці 1 робітника ($\Delta P_{пг}$) до годинної продуктивності його праці за звітний рік ($P_{пгз}$):

$$I_T = \frac{\Delta P_{пг}}{P_{пгз}} = \frac{P_{пгз} - P_{пгб}}{P_{пгз}}$$

Використання на практиці викладеної системи показників дозволить повно і об'єктивно оцінити розвиток інтенсифікації виробництва в будь-якому підприємстві (об'єднанні) і його окремих галузі, виявити наявні недоліки, а на цій основі — розробити конкретні рекомендації щодо покращення існуючого стану справ.

УДК 332.025: 338.439.64

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

О.І.Гойчук, доктор економічних наук

Національний аграрний університет, м.Київ

Розширено традиційний підхід до розгляду впливу деяких інструментів державного регулювання на функціонування продовольчого ринку, розглядаючи їх з позицій плати суспільства за отримання суспільного блага в якості продовольчої безпеки.

Расширен традиционный подход к рассмотрению влияния некоторых инструментов государственного регулирования на функционирование продовольственного рынка, рассматривая его с позиций платы общества за получение общественных благ в качестве продовольственной безопасности.

Постановка проблеми. Управління системою продовольчого забезпечення охоплює як ринкові механізми, так і заходи державного управління. Останнє обумовлене, на нашу думку, в першу чергу тим, що продовольча безпека, як безпечний стан агропродовольчої системи, є суспільним благом, забезпечення якого має бути завданням держави. І, як за отримання будь-якого блага, суспільство несе певні вимушені витрати, поява яких обумовлена регулюючим впливом держави на ринкові механізми, що лежать в основі функціонування агропродовольчих ринків.

Державне регулювання — це вплив держави на економічні процеси з метою забезпечення нормального функціонування ринкового механізму, забезпечення вирішення суспільно-важливих проблем, що не підлягають регулюванню ринковим механізмом, до яких відносяться екологічні, соціальні проблеми, питання безпеки [3]. Серед науковців [1, 4-6] переважає думка про необхідність застосування управлінських і регуляторних функцій держави, особливо щодо виробництва та ринку агропродовольчих товарів. Актуальним для наукової думки є питання вибору ефективних засобів регулювання та визначення його доцільних меж з метою забезпечення гармонійного поєднання функцій держави та ринкових механізмів. Значення державного регулювання в ринкових умовах підвищується в контексті забезпечення продовольчої безпеки, чому присвячена дана робота.

Обговорення проблеми та результатів дослідження. Забезпечення продуктами харчування, їх доступність для всіх без винятку верств населення визначають рівень життя, соціальну рівновагу та стабільність у суспільстві. Основою продовольчої безпеки є ефективно працюючий агропромисловий комплекс. Необхідність його регулювання державою обумовлена місцем і значенням цього сектора економіки в народному господарстві та особливостями його функціонування:

- великі ризики сільськогосподарського виробництва внаслідок впливу природно-кліматичних факторів;
- тривалий період обороту капіталу;
- низький рівень пристосованості до ринкових умов, що швидко змінюються;

- нееластичність попиту на агропродовольчу продукцію, що обумовлює нестабільність цін на сільськогосподарську продукцію та доходи її виробників;
- залежність аграрного сектору від монополізму інших галузей економіки;
- відсутність достатньо розвинутої соціальної та виробничої інфраструктури;
- висока капіталоємність галузі, технологічна відсталість, низька віддача інвестицій і великі терміни їх окупності;
- низька привабливість та мотивація сільськогосподарської праці;
- вимоги екологізації сільськогосподарського виробництва;
- диспаритет цін на продукцію сільського господарства та промисловості;
- проблеми збуту сільськогосподарської продукції, обумовлені низьким рівнем платоспроможності населення;
- відсутність розвинутої ринкової інфраструктури тощо.

В підсистемі управління продовольчою безпекою перехід до регульованих ринкових відносин пов'язаний з трансформацією відносин власності. Це передбачає конкуренцію різних форм власності і господарювання, використання оптових продовольчих ринків, розвиток маркетингу, формування ринків засобів виробництва, товарів і послуг. Дійовим елементом проведення державою агропродовольчої політики є регулювання продовольчих ринків шляхом закупівлі продукції і продовольчих інтервенцій. Важелями державного регулювання в підсистемі управління є податки, кредити, субсидії, в тому числі прямі виплати товаровиробникам в розрахунок на одиницю площі або голову худоби, за одиницю продукції чи спожитого ресурсу; державні закупівлі надлишків сільськогосподарської продукції; фіксовані ціни на агропродовольчу продукцію; квотування об'ємів виробництва, посівних площ, поголів'я худоби; пільгове кредитування; страхування врожаю; митне регулювання; дольова участь держави у інвестиціях тощо. Важливим у вирішенні пріоритетних проблем продовольчої безпеки країни є метод програмно-цільового планування.

Вибір методів державного регулювання має базуватися на тому, що найбільш ефективними є ті інструменти економічної політики, які найсуттєвіше наближають до джерел порушення функціонування системи, в даному випадку причин дисгармонії приватних і суспільних інтересів.

Необхідно розширити традиційний підхід до вивчення впливу деяких інструментів державного регулювання на функціонування продовольчого ринку, розглядаючи їх з позицій плати суспільства за отримання суспільного блага в якості продовольчої безпеки, використовуючи засоби мікроекономіки [2].

Нееластичність попиту на агропродовольчу продукції, проблеми її збуту в умовах недостатнього державного регулювання ринку можуть завдати збитки товаровиробникам в сприятливий за погодними умовами рік. Прикладом цього є 2002 р., коли був зібраний один з найвищих урожаїв зернових за останні роки. Це чітко проглядається на графіку (рис.1).

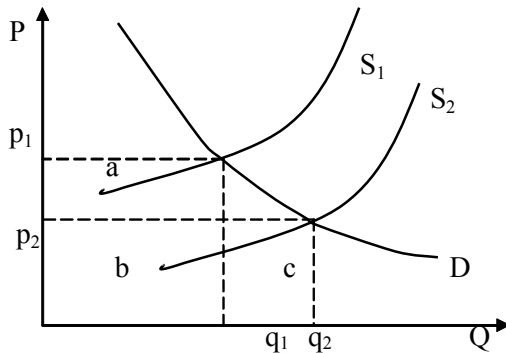
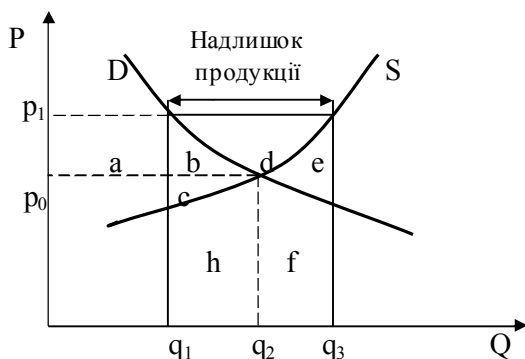
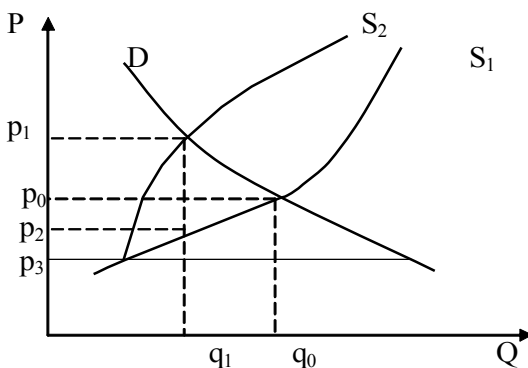

Рис.1. Наслідки невтручання держави у функціонування агропродовольчого ринку при сприятливих погодних умовах для сільгоспвиробника

Отриманий урожай у сприятливий за погодними умовами рік диктує переміщення кривої пропозиції сільськогосподарської продукції із положення S_1 в S_2 . Це, в свою чергу, призводить до різкого падіння цін на агропродовольчу продукцію з p_2 до p_1 та скороченню доходів сільгосптоваровиробників з $(a+b)$ до $(b+c)$ або на величину $(a-c)$.

Рис.2. Встановлення державою мінімальної фіксованої ціни на агропродовольчу продукцію для підтримки рівня самозабезпечення у відповідності з критеріями продовольчої безпеки

Рис.3. Встановлення державою максимальної фіксованої ціни на агропродовольчу продукцію для забезпечення економічної доступності продовольства

За таких умов, коли ціна рівноваги (p_0) на агропродовольчу продукцію занадто низька, щоб забезпечити хоча б помірний прибуток сільгосптоваровиробникам, держава встановлює ціну (p_1) на вищому за рівновагу рівні (рис.2). Держава встановлює ціну,

що стимулює зростання пропозиції на величину $(a+b+d)$, при цьому попит зменшується на $(a+b)$. Утворений надлишок пропозиції над попитом в розмірі $(b+d+c+e+h+f)$ держава закуповує, а потім продає на світовому ринку. Частина продукції може йти на поповнення державних резервів. Така політика держави обумовлена її прагненням до самозабезпечення, рівень якого визначається з позицій продовольчої безпеки держави. Забезпечення безпеки — соціальне благо, за яке суспільство несе певні витрати, що визначаються величиною $(b+c+e+h+f)$.

Забезпечуючи економічну доступність продовольства, як одного з критеріїв продовольчої безпеки, держава може на певний період встановлювати на продукти харчування ціну нижче рівноваги (рис.3). Однак цей захід повинен використовуватися з іншими інструментами державної політики, що направлені на мотивацію зниження собівартості продукції як основи ціни, створення конкурентного середовища на ринку, формування інфраструктури ринку тощо. Без цих заходів при тривалому фіксуванні ціни на даному рівні може виникнути дефіцит товарів та формування “чорного ринку”, де продовольчі товари будуть продаватися за цінами, більшими на $(p_1 - p_2)$, що є платою за ризик.

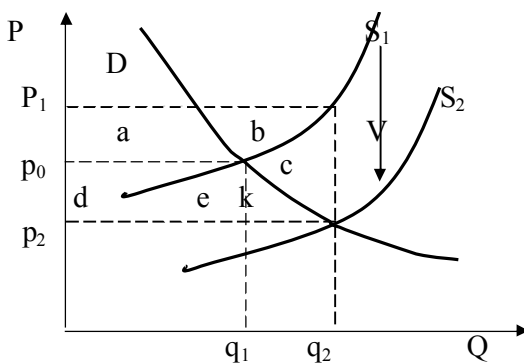

Рис. 4. Вплив державних субсидій, наданих сільгосптоваровиробникам, на ринкову рівновагу та добробут суспільства з позицій продовольчої безпеки

Держава, крім підвищення цін, в якості інструментів регулювання системи продовольчої безпеки використовує надання субсидій товаровиробникам, що знижує ціни, які зростають за рахунок їх регулювання. Надання державою виробникам сільськогосподарської продукції субсидій (V) переміщує криву пропозиції вниз на величину V із положення S_1 в положення S_2 (рис.4). В результаті цього обсяги продажу товарів зростають з q_1 до q_2 . Ціна, яку сплачують покупці, знижується з p_0 до p_2 . Ціна, яку отримують виробники, зміниться з p_0 до p_1 . Сума дотацій складає $(a+b+c+d+e+k)$. Сумарний чистий прибуток, який отримують усі виробники від продажу своєї продукції за ринковою ціною, збільшиться на $(a+b)$. Сумарна чиста вигода, яку отримують споживачі від придбання даного продукту за ринковою ціною, зростає на $(d+e+k)$, тобто на цю величину зростає економічна доступність продовольства. Витрати суспільства складають (c) .

Висновки. Підтримування безпечного стану системи продовольчого забезпечення населення вимагає втручання держави в ринкові механізми, що призводить до певних витрат суспільства. Проте, відсутність державного регулювання економічними процесами при функціонуванні цієї системи може призвести до незрівняно більших втрат. Масштаби такого регулювання залежать від рівня економічного і соціального розвитку економіки, збалансованості попиту і пропозиції на аграрних ринках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галанець В. Вплив державного управління на формування стратегії розвитку сільськогосподарського виробництва // Вісник Львівського державного аграрного університету. - Львів, 2004. - № 11 (1). - С. 46-51.
2. Гойчук О.І. Продовольча безпека. – Житомир: Полісся, 2004. -348 с.
3. Державне регулювання / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. - К.: КНЕУ, 2000. - 316 с.
4. Іванько А.В. Державне регулювання як неодмінна умова сприяння стійкості агропродовольчого сектора в ринковому економічному середовищі // Науковий вісник Національного аграрного університету. - К., 2003. -Вип. 66. - С. 100-103.
5. Могильний О. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки. - К.: Ін-т аграрн. екон. УАН, 2002. - 431 с.
6. Чечель О.М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки // Економіка АПК. - 2000. - №8. - С. 73-76.